



**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OILA VA XOTIN-QIZLAR
QO‘MITASI HUZURIDAGI
“OILA VA GENDER”
ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI**



**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
KRIMINOLOGIYA TADQIQOT
INSTITUTI**



**O‘ZBEKISTON
MAHALLALARI
UYUSHMASI**

КРИМИНОЛОГИЯНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ: “ХАВФСИЗ ОИЛА” ТАМОЙИЛИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА МАҲАЛЛА ВА ХОТИН-ҚИЗЛАР ФАОЛИЯТИНИНГ КРИМИНОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ

*Республика илмий-амалий конференцияси материаллари
(2025 йил 14 май)*



Тошкент – 2025

АЁЛЛАР ТОМОНИДАН СОДИР ЭТИЛАЁТГАН САЛМОҒИ ЮҚОРИ БЎЛГАН ЎҒРИЛИК ЖИНОЯТЛАРИНИНГ САБАБ ВА ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ

Хасанов Шухрат Эркинбаевич,

Ўзбекистон Республикаси Криминология тадқиқот институти
мустақил изланувчиси

Бугунги ислохотлар даврида мамлакатимизда аёлларга эътибор сезиларли даражада ошиб, республикамиз хотин-қизларининг маънавий-маърифий, ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий жараёнларда фаол иштирок этиш имкониятлари кенгайиб бормоқда. Ўзбекистон аҳолисининг 50 фоиздан кўпроғини ташкил этаётган аёллар манфаатини ҳимоя қилишга қаратилган қонунлар, фармонлар ва ҳукумат қарорлари қабул қилиниб ҳаётга жорий этилди.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 58-моддасида хотин-қизлар ва эркекларнинг тенг ҳуқуқлилиги, Давлат хотин-қизлар ва эркекларга жамият ҳамда давлат ишларини бошқаришда, шунингдек жамият ва давлат ҳаётининг бошқа соҳаларида тенг ҳуқуқ ва имкониятларни таъминланиши, 42-моддасида ҳомиладорлиги ёки боласи борлиги сабабли аёлларни ишга қабул қилишни рад этиш, ишдан бўшатиш ва уларнинг иш ҳақини камайтириш тақиқланиши бунинг яққол мисолидир.

Аёлларнинг ижтимоий аҳволини яхшилаш мақсадида бир қатор чоратадбирлар амалга оширилаётганига қарамай, бугунги кунда улар томонидан жиноятлар содир этилиши жуда ҳам аянчлидир.

Ўзбекистонда аёллар томонидан айниқса, мулкка қарши жиноятлар, хусусан ўғрилик жиноятларининг кўп содир қилинаётганлиги аянчли. Ўзбекистон Республикаси Криминология тадқиқот институти томонидан тайёрланган “Жиноятчилик омиллари ва жиноятчилик тенденциялари давлат ҳисоботи” маълумотларига кўра, аёллар томонидан содир этилган жиноятларнинг салмоқли қисми ўғрилик жиноятлари ҳиссасига тўғри келади. Бу ҳолат, ўз навбатида, мазкур жиноят турининг аёллар орасида кенг тарқалиш сабабларини илмий асосда таҳлил қилишни тақозо этади.

Сўнги 5 йиллик таҳлилларга кўра, аёллар томонидан содир этилган жиноятлар орасида 38–42 фоизи ўғрилик жиноятларига, 25–30 фоизи фирибгарлик жиноятларига, 10–12 фоизи қонунга хилоф савдо ёки божхона қоидаларини бузиш жиноятларига тўғри келмоқда.

Ўғриликлар асосан қуйидаги шаклларда намоён бўлмоқда:

- савдо нуқталаридан товарларни яширинча олиб кетиш;
- меҳмонхона, бозор ёки транспортда шахсий буюмларни ўғирлаш;
- иш жойида ишончни суиистеъмол қилган ҳолда қимматбаҳо нарса ва буюмларни ўғирлаш.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Хавфсизлик кенгашининг 2019 йилнинг 10 январдадаги кенгайтирилган мажлисида мамлакатимиз Президенти Ш.М. Мирзиёев айнан аёллар жиноятчилигининг салмоғи ўзгармасдан қолаётганлигини, уни барвақт профилактикаси бўйича илмий-амалий ёндашувлар асосида, аёллар жиноятчилигининг барвақт олдини олиш профилактикасини такомиллаштириш зарурлиги тўғрисида аниқ вазифалар белгилаб берган эди[1].

2024 йилда аёллар томонидан 7 903 та жиноят содир этилган бўлиб, жами жиноятларнинг 6 фоизини ташкил этган ҳамда асосан фирибгарлик ва ўғрилик жиноятларини ўз олдига ноқонуний бойлик орттиришни асосий мақсад сифатида қўйган 30-40 ёшдаги аёллар томонидан содир этилиши кузатилган.

Республика бўйича аёллар томонидан 1 326 та ўғрилик жиноятлари содир этилган.

Ўтказилган таҳлиллар охириги йилларда содир этилган ўғрилик жиноятларида аёллар иштироки 2023 йилда 9,9 фоизни, 2024 йилда 12,5 фоизни ташкил этганлигини кўрсатмоқда. Келтирилган рақамлар унчалик кўпдек туюлмаса-да, ҳар бир аёлнинг зиммасида оиласи, болалари тарбияси, жамиятимиз келажаги турганлигини кўз олдимизга келтирсак, бу фикрнинг тўғри эмаслигига ишонч ҳосил қиламиз. Чунки онаси жиноятчи бўлган оила таназзулга учрайди, болалари назоратсиз қолади. Тадқиқотлардан маълумки, назоратсиз қолган болаларнинг вояга етмаганлар жиноятчилигига “ҳисса” қўшиши даражаси юқори бўлади [2].

Шахснинг хулқ-атворида шаклланган ва ижтимоий ахлоқ даражасига кўтарилган тамагирлик ниятлари муқаррар равишда энг ижобий ижтимоий-маънавий институтларнинг заифлашишига олиб келади. Оила ижтимоий ролининг камайиши ва маънавий хусусиятга эга бўлган ҳаётий қадриятларга нисбатан қарашларнинг ўзгариши жамиятда қабул қилинган хулқ-атвор нормаларидан узоқлашишга ва жинсий муҳитнинг ёшаришига олиб келади. Аёллар томонидан содир этилаётган ўғрилик жиноятларининг келиб чиқишига кўмаклашувчи омилларни ўрганишнинг долзарблиги аёллар жиноятчилиги муаммосига жиддий эътибор берилмаётганлиги, мазкур жиноятчиликка қарши кураш ва унинг олдини олиш усуллари ва шакллари ишлаб чиқмаган шароитларда янада яққол намоён бўлади[3].

Жиноят содир этувчи аёлларнинг ҳуқуқбузарлик сабабларини ўрганишда уларнинг индивидуал хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда алоҳида ёндашиш талаб этилади. Профилактик суҳбат ҳуқуқбузар аёлларни жамиятда қабул қилинган ҳуқ-атвор нормалари ва қоидаларига риоя этишга ишонтиришдан, ғайриижтимоий ҳуқ-атворнинг ижтимоий ва ҳуқуқий оқибатларини ҳамда ҳуқуқбузарлик содир этганлик учун қонунда белгиланган жавобгарликни тушунтиришдан иборат фаолиятдир. Ҳуқуқбузар аёллар билан профилактик суҳбатни ички ишлар органлари таянч пунктида, шунингдек шахснинг яшаш, ўқиш, иш жойида ёхуд бевосита у томонидан содир этилган ғайриижтимоий ҳуқ-атвор ёки ҳуқуқбузарлик аниқланган жойда ўтказилади[4].

Аёлларда ўғрилиқ жиноятлари, умуман олганда қонунга зид ҳуқ-атвор шаклланишига имконият яратган шарт-шароитларнинг ўзига хослиги қуйидагилардан иборат:

1) аёллар томонидан содир этиладиган жиноятлар авваламбор ижтимоий омиллар билан белгиланиши;

2) фақат аёллар жиноятчилигига хос бўлган ва шунинг учун ҳам уни барча жиноятчилик орасида алоҳида ҳодиса сифатида ажратиб турадиган маълум ўзига хосликларни қайд этишнинг зарурлиги;

3) бу ўзига хосликлар фақат объектив тавсифларни таққослашдагина эмас, авваламбор жиноий фаолият сабабларининг йўналишини баҳолашда аниқланиши;

4) аёлларнинг жиноий фаолияти ижтимоий воқеликнинг объектив ва субъектив омилларининг ўзаро таъсири билан белгиланишини кўрсатиб ўтиш зарур.

Аёллар томонидан содир қилинаётган ўғрилиқ жиноятларини ўрганиш давомида, аёллар жиноятчилигига таъсир қилувчи сабаб ва шарт-шароитлар қуйидагилардан иборат деган хулосага келинди:

ижтимоий-иқтисодий омиллар;

психологик ва шахсий омиллар;

ташкилий ва тизимли муаммолар.

Ижтимоий-иқтисодий омилларга:

- ишсизлик ва даромад манбаининг йўқлиги;
- оилани ёлғиз таъминлаш масъулияти;
- жамиятда кам таъминланган оилалар сонининг юқорилиги;
- гендер тенгсизлик ва кам имкониятлар.

Психологик ва шахсий омилларга:

- қўрқув, умидсизлик, эҳтиёж сабабли қилинган ҳаракатлар;
- муҳаббат, оила аъзоларининг босими;

- жинойий муҳитда улғайганлик (болаликдан беқарор муҳитда ўсганлар).

Ташкилий ва тизимли муаммоларга:

- аёллар учун мўлжалланган профилактика механизмларининг самарасизлиги;
- жамиятда ҳуқуқий маданиятнинг паст даражаси;
- аёллар жинойятчилигига оид тадқиқотларнинг камлиги.

Тадқиқотлар давомида, аёллар жинойятчилигини олдини олиш бўйича хорижий давлатларнинг илғор тажрибалари ўрганилганда кўпчилик ҳолатларда аёллар учун алоҳида таълим дастурларининг мавжудлиги ва амалда натижа бераётганлигини кўришимиз мумкин.

Мисол учун, Канада давлатида аёллар учун махсус иш ва таълим дастурлари мавжуд бўлиб, ушбу дастурларда жинойят содир қилиши мумкин бўлган аёлларнинг таълим олиши, уларнинг бандлиги таъминланишини устувор вазифа қилиб белгиланган ва амалда ижроси алоҳида назорат қилиб борилади.

Нидерландия давлатида жинойят содир этган аёлларга нисбатан алтернатив жазо чоралари қўлланилади.

Алтернатив жазо — бу жинойий ёки маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахсга асосий жазо ўрнига ёки унга қўшимча сифатида қўлланилиши мумкин бўлган жазо туридир, унинг мақсади шахсни жазолаш эмас, балки уни қайта тарбиялаш, жамиятга фойдали йўл билан таъсир қилишдир.

Бу турдаги ёндашув жинойят содир этган аёлларнинг жамиятга қайта мослашиш имконини беради.

Японияда аёллар жинойятчилигини реабилитатсия қилиш ва уларга психологик кўмак кўрсатиш учун бир қатор давлат ва жамоат ташкилотлари томонидан самарали дастурлар ишлаб чиқилган. Бу дастурлар аёллар жинойятчилигини олдини олиш, уларни жамиятга қайта интегратсия қилиш ва ижтимоий муаммоларини ҳал этишга қаратилган.

Япония Адлия вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган махсус даволаш дастурлари аёллар жинойятчилигига сабаб бўлган ички ва ташқи омилларни аниқлашга қаратилган бўлиб, бу дастурлар қуйидагиларни ўз ичига олади:

- шахснинг хато фикрлаш тарзини аниқлаш ва уларни тўғрилаш орқали хулқ-атворни ўзгартириш;
- гуруҳларда иштирок этиш орқали ижтимоий кўникмаларни ривожлантириш ва изоляцияни камайтириш;
- жамоат ишларида иштирок этиш орқали жавобгарлик ҳиссини ошириш.

Бу дастурлар аёллар жинойятчилигининг олдини олишга қаратилган ва уларнинг ижтимоий интеграциясини таъминлашга ёрдам беради.

Умуман олганда, аёллар жиноятчилигини олдини олиш учун қуйидаги амалий таклифларни илгари суриш мумкин:

1. Аёллар учун махсус профилактика марказларини ташкил этиш — ҳуқуқий таълим, касб-ҳунар ўргатиш, моддий ёрдам ва реабилитацияни қамраб олган ҳолда.

2. Ишсиз аёллар учун квоталанган иш ўринлари — хусусий секторда ижтимоий ҳимояланган иш ўринлари яратиш.

3. Ижтимоий психология ва ҳуқуқий саводхонликни ошириш — аёллар ўртасида ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни ошириш бўйича мунтазам тренинглар ўтказиш.

Ижтимоий тармоқлардаги тарғибот-ташвиқот ишларини янги босқичга олиб чиқиш.

Бугунги ахборот технологиялари ривожланган бир даврда ҳар бир инсон, айниқса, аёллар томонидан ижтимоий тармоқлардан фойдаланган ҳолда ахборотлар олиш, ушбу ахборотлардан фойдаланиш, амалда қўллаш ҳолатлари жуда кенг жабҳада эканлигини инобатга олиб, аёллар жиноятчилигини олдини олиш бўйича ижтимоий тармоқлардаги тарғибот-ташвиқот ишларини янги босқичга олиб чиқиш зарурати пайдо бўлмоқда.

Жумладан, аёллар ўртасида ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни ошириш, жиноятга мойилликнинг ижтимоий-руҳий сабабларини тушунтириш, ижобий ҳаётий намуна ва мотивация бериш, аниқ мақсадли аудиториялар ташкил қилиш, *(Ёш қизлар, оилавий муаммоларга дуч келаётган аёллар, ишсиз ёки кам таъминланган аёллар ва ҳ.к)* ахборот-технологик ечимлардан фойдаланиш, жумладан қисқа видеороликлар (Реелс, Шортс) *(тушунарли, жозибадор форматда ҳуқуқий маълумот ва ҳаётий мисоллар орқали)*, инфографика ва анимациялар *(жиноятнинг оқибатлари, ҳуқуқий жавобгарликни кўрсатадиган визуал контентлар яратиш)*, интерактив сўровномалар ва тестлар *(фойдаланувчиларнинг билимини ошириш учун)*, шунингдек, контент яратишда профессионал ёндашувларни қўллаган ҳолда, юристлар, психологлар, социологлар иштирокида видеолар, мақолалар тайёрлаш, ҳақиқий ҳаётий воқеалар асосида, шахсий маълумотлар махфийлигини сақлаган ҳолда, интервью ва қиссалар тайёрлаш, машҳур аёллар *(инфлюенсерлар, блогерлар, ижтимоий фаоллар)* орқали ижобий образларни тақдим этиш ва ҳ.к.

Бунда ОАВ ва блогерлар билан ҳамкорлик қилган ҳолда контентни кенг аудитория эътиборига етказиб бориш мақсадга мувофиқ бўлади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, аёллар томонидан содир этилаётган ўғрилиқ жиноятлари ўзининг мураккаб ижтимоий ва шахсий сабаблари билан ажралиб туради. Бу жиноятларнинг олдини олиш фақат жазо орқали эмас, балки таълим, иш билан таъминлаш, ҳуқуқий кўмак ва психологик

қўллаб-қувватлашни ўз ичига олган комплекс ёндашув орқали амалга оширилишини унутмаслигимиз лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Расмий нашр.– Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёти, 2023. – 26-б.
2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси. – Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёти, 2023.– 82–83-б.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2019 йил 10 январдаги Хавфсизлик кенгашининг кенгайтирилган мажлисида маърузаси.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 15 ноябрдаги “Тартиб-интизом ва масъулиятни кучайтириш, жиноятчиликнинг олдини олиш муҳитини мустаҳкамлаш ҳуқуқбузарлик профилактикаси самарадорлигининг асосий омилдир” номли маърузаси. [www/уза.уз/](http://www.uza.uz/)
5. Рустамбаев М.Х. ва бошқалар. Криминология: Дарслик. – Т.: ТДЮУ, 2008. – Б. 89.
6. Миразов Д. М. ва бошқалар Босқинчилик ва талончилик жиноятларини очиш, тергов қилиш ва уларнинг сабаблари ва шарт-шароитларини аниқлаш ва бартараф этиш: Амалий услубий қўлланма. – Т., 2017. – Б. 7.
7. Криминология: Учебник / Отв.ред. М.Х.Рустамбаев. –Т.: Издательство ТГЮИ, 2008. – Б. 37.

МУНДАРИЖА

Кириш сўзи	3
Бердиалиев Б.Э. Ижтимоий профилактика ва жиноятчиликни жиловлашда маҳалла институтининг ўрни	6
Исмаилов И. Оила – турмуш соҳасидаги жиноятлар криминологик тадқиқотлар объекти	14
Закирова А.Г. Криминология назариясини ривожлантириш ва унинг долзарб муаммолари	18
Абдурасулова Қ. “Хавфсиз оила” тамойилини амалга оширишда хотин-қизлар жиноятчилиги профилактикасининг аҳамияти	24
Одилқориев Х.Т., Муродов А.Ш. Хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг профилактикасига оид айрим хорижий давлатлар тажрибаси таҳлили	34
Кахарова М.М. “Хавфсиз оила” тамойилини амалга оширишда хотин- қизлар фаолиятининг криминологик жиҳатлари	46
Умирзаков Б.А., Болтаев М.М. Оила-турмуш доирасидаги жиноятлар- нинг олдини олишда криминологик тадқиқотларнинг ўрни ва роли ..	53
Бердиқулов С. Қонун устуворлиги принципининг ички ишлар органлари фаолиятидаги ўрни	59
Атаназаров Х.Н. Оилавий (маиший) зўравонликнинг шакллари ва таснифи: илмий-таҳлилий ёндашув	66
Расулова А.М. Экстремизм ва терроризмга қарши курашда ёшларни диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувлик руҳида тарбиялаш масалалари	74
Наимов Р.Х. Маҳаллаларда ижтимоий профилактикани амалга оширишда профилактик ҳисобга олинган шахслар билан ишлаш ..	82
A'loxonov M.A. O'zbekistondazamonaviy kriminologiyani rivojlantirish istiqbollari	86
Хўжаматова Ҳ.М. Никоҳ ва оила муносабатлари: тушунчаси ва мазмун – моҳияти	92
Абдуқаххарова Г.А. Аёл – қизлар ҳуқуқларининг конституциявий кафолатларини кучайтириш муаммолари	105
Мансуров А.А. “Хавфсиз оила” тамойилини амалга оширишда хотин- қизларнинг ўрни	110
Саттаров М.А. Ўзгалар мулкини талон-тарож қилиш билан боғлиқ ошкор қилинмаган жиноятларни тергов қилишда тизимли ёндашув ва самарали ҳамкорлик механизмлари	114

Хасанов Ш.Э. Аёллар томонидан содир этилаётган салмоғи юқори бўлган ўғрилиқ жиноятларининг сабаб ва шарт-шароитлари	121
Исамутдинов Р.Р., Бахтиёрова М.М. Жамоат хавфсизлигини таъминлаш тизимида маҳалла институтининг тутган ўрни	127
Сайидвалиева Х.Х., Абдуллаев Ж.Д. Оила турмуш доирасида содир этилган жиноятлар ҳамда аёллар жиноятини олдини олишнинг ижтимоий жиҳатлари	131
Хайитов Ҳ.Ш. Европа давлатларида оилавий муносабатлар доирасидаги жиноятлар: ҳуқуқий асослар ва криминологик таҳлил	137
Аълохонов М.А. Замонавий криминология: назариялар ва илмий мактаблар	147
Шермухаммедов А.М. Мактаб ўқувчилари томонидан жиноятлар содир этилиши ва олдини олишнинг амалиёти таҳлили	153
Ҳикматов М.И. Оилада ёшларга жиноятчилик ҳақида тушунтириш ишларининг ижтимоий-профилактик аҳамияти	164
Шарипов Ж.С. Маҳаллаларни тоифаларга ажратган ҳолда хавфсиз муҳитни шакллантиришга қаратилган профилактика чораларини амалга ошириш	168
Махтумова Ю.Б. Хотин-қизларга нисбатан содир этиладиган тазйиқ ва зўравонликлар тушунчаси, турлари ҳамда жиноятчилик таҳлили	173
Мансурова З.А. Оилавий зўравонлик: хориж амалиёти	183
Ахмеджанов М.Х. Ёшлар жиноятчилигининг криминологик таҳлили	190
Конференция таклиф ва тавсиялари	193

**КРИМИНОЛОГИЯНИНГ ДОЛЗАРБ
МАСАЛАЛАРИ: “ХАВФСИЗ ОИЛА”
ТАМОЙИЛИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА МАҲАЛЛА
ВА ХОТИН-ҚИЗЛАР ФАОЛИЯТИНИНГ
КРИМИНОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ**

*Республика илмий-амалий конференцияси материаллари
(2025 йил 14 май)*

*Муҳаррир: Ж.У. Мирзаев
Саҳифаловчи: Б.Н. Нормуродов*

Ўзбекистон Республикаси Криминология тадқиқот институти
тахририй-ноширлик марказида тайёрланди.
Манзил: Тошкент шаҳри, Мирзо Улуғбек тумани,
Буюк ипак йўли кўчаси, 243-уй.